

Tāli laiki, tuvī tēli

BAUMAŅU KĀRLIS, AUSEKLIS UN VĒL ...

Velga Kinca

Aizgājušā rudens 19. septembrī Baumaņu Kārļa (185) un Ausekļa (170) jubilejas Viļķenē un Alojā nosvinētas ar skanīgiem kora un solodziesmu koncertiem, ar novadnieku un ciemiņu sirds klātbūtni. Godināta valsts himna tās statusa simtgadē.

Bet dziesmā “Gaismas pils” abi gavīlnieki satiekas. Auseklis dzejoli paredzējis savai otrajai grāmatai. Baumaņu Kārlis (turpmāk tekstā vietām saīsināti BK – *aut. piez.*) to ņēmis no viņa rokraksta. Dziesma (pēc netiešas liecības) komponēta 1876. gada 26. maijā, domāta abu veidotajam krājumam “Dziesmu vītols”, ko 1877. gadā pabeidza, bet tas netika izdots.

Tagad, pēc 143 gadiem, Musica Baltica apgādā klajā nāk izlase, tāpēc Viļķenes baznīcā nu jau citā gadu tūkstoši to var nodziedāt Zemessardzes jauktais koris “Stars” diriģenta Ārija Šķepasta vadībā. “Dziesmu vītola” izlases veidotājs un galvenais entuziasts Jānis Erenštreits vērtē, ka “Gaismas pils” caurvijus panti rūpīgi izstrādāti, koristi atklājuši vērā ņemamu kultūrvēsturisku mantojumu, kas radīts 23 gadus pirms Jāzepa Vītola. Par “Dziesmu vītolu” vēl turpmāk.

Viņi abi pirmoreiz satiekas Rīgā I Dziesmusvētkos 1873. gadā. Baumaņu Kārlis – skolotājs Pēterburgā, nupat pirmoreiz izskanējušās latviešu himnas autors, divas oriģināldziesmas iekļautas svētku repertuārā, viņš arī vērtētājs dziesmu karā. Krogzemju Mīkus – skolotājs un korists no Lielvārdes (svētku sarakstā ar nr. 198), pirmais bass, bet pirmkārt dzejnieks Auseklis ar nesen izdotu dzejoļu krājumu. Turpretī BK pirmais dziesmu krājums “Līgo” vēl ir “drīzumā izdodamā” manuskriptā; no tā dziesmusvētku komisijai iesūtītas “3x13 dziesmiņas”, starp kurām arī himna – šī informācija no populārās vēstules RLB “priekšnieka kungam” 1873. gada 26. martā.

Tikai 1874. gada oktobrī Pēterburgā cenzēto “Līgo” nošu manuskriptu BK nodod “Brāļu Buš” spiestuvei Rīgā. Korektūras tiek

sūtītas uz Pēterburgu, tad tās nogādā atpakaļ. Pa to laiku 1874. gada rudens sākumā jau iznākušas izteiksmīgas nākamā krājuma “Austra” trīs burtnīcas. Tur himna pārlikta jauktam korim, komponēti arī 13 Ausekļa dzejoļi no jaunā krājuma, to skaitā “Trim-pula”; kopā 36 kora un solodziesmas. “Austras” burtnīcas sākuma lappusēs bez muzikālām pamācībām arī izglītojoši citāti (daļēji vācu valodā) no Dāvida dziesmas, Šekspīra, Lutera, Gētes, Stendera, Herdera. Arī Cimzes atziņa: “Dziesma ir laba, ja tā cilvēka sirdi pacel.” Pēdējā lpp. ziņots, ka “Austra” iznāks “vismazāki sešs burtnīcas, 59 (dziesmu) numuri kopā [...] pēc mūsu sajēgas latviem vajadzīgo dziesmu grāmata gatava.” Lai dziedātāji neapjuktu, turpat tiek atgādināts, ka tā paša autora solītais “Līgo” krājums arī gaidāms un tajā tiks apkopotas 113 vīru kora dziesmas. Varens vēriens!

Ziņas par “Līgo” izdošanas gaitu no LU AB Baumaņu Kārļa fonda Ms. 1138,19.

No “Brāļu Buš” vēstules 1874. gada 17. oktobrī: “Jūsu vēlēšanās, ka “Līgo” ātrāk tiktu gatavs. Bet kā Jūs paši redzat, korekturu sūtīšana daudz aizkavē. Vai neatļautu mums Rīgā dot korekturu lasīt?”

No Ata Kronvalda vēstules 1874. gada 8./9. novembrī: “Tavs “Līgo”, sen gaidīts, patlaban sāk ātriem soļiem uz ceļošanu pa tēvijas kalniem un lejām vīkšities. Buši cer vēl šai mēnesī nobeigt.”

Kā zināms, pēc Baumaņu Kārļa komplicētās kritikas Cimzes “Dziesmu rotas” III daļai (“Baltijas Vēstnesis,” 1874. gada 30. oktobris) iedegas asa un ilga polemika par tautasdziesmām, himnu, vēl citām BK kompozīcijām u. c. Šķiet, ka tas ietekmē gan korektūru lasīšanas tempu, gan “Līgo” tālāko gaitu.

1875. gada 20. februārī Buši sūta Baumaņu Kārlim korektūras lapas ar Rīgas cenzora svitrojumiem un vēstulē raksta, ka Cimzes “Dziesmu rotas” I un II daļas otrajā drukā šis cenzors, kā liekas, laidis cauri tās

pašas tautasdziesmas, kas te “Līgo” izstrīpotas. Viņi cer uz augstāko cenzūras valdīšanu Pēterburgā, iesaka izdot “Līgo” divās daļās. “Izveicību vēlēdami tautas karā, paliekam Tavi istie draugi klusībā, jo esam vāji tādā kaušanā rādīties, kur (Tu) stāvi.”

Baumaņu Kārlis

1875. gada jūlija beigās Buši nosūta BK viņa prasītās ziņas par otrreizējās cenzūras dēļ radītiem zaudējumiem (vienlaikus vērtīgas ziņas par tirāžu un cenzūras apjomu):

“66 puslappas 8 loksnes izstrīkētas – 240 rbļ.; 8 loksnes papīra katrā eksemplārā iztaisa 5000 eksemplāros 40.000 lokšņu jeb apaļā skaitlī 80 rīzes – 260 rbļ.; indirekte skāde, kas cēlusēs caur gulošu kapitalu, grāmatas klajā nākšanas aizkavēšanu, etc – 200 rbļ. – pavisam kopā 700 rbļ.”

“Līgo” I daļas pēdējās, 66. dziesmas, beidzamās rindas – “Nemiers cilvēk’ alg’ / Maks pesti no valg’”

Trāpīga ironija (varbūt arī informācija?) nodrukāta Ausekļa Pēterburgā izdotajā “Baltijas gruntnieku, saimnieku u. c. kalendārā”

1879. gadam 153. lpp.: “Baumaņu Kārļa “Līgo” krājuma nospiesto un apspiesto pirmo pusi nav brīv pārdot ir pat ne Bušu Brāļiem pašiem.”

Baumaņu Kārļa “Baltijas Mūzikas Kalendāram 1891. gadam” piesūtītajā biogrāfijā vēstīts, ka “Līgo” apgādājot dažā ziņā sabojāts” (tas varētu būt teikts par neiespīstajām vai izgrieztajām titullapām – *aut. piez.*). Katalogi šobrīd apliecina septiņus “Līgo” eksemplārus. III Dziesmusvētkos no tā ņemti “Dziesmu prieki” un XV svētkos – “Ko gribi, māsiņa”. Par manuskripta nepublicēto otro daļu ir ziņas A. Reimaņa grāmatā “Baumaņu Kārlis” (R., 1935, 55. lpp.), ka tas zudis kara laikā, bet dažas dziesmas glabājas pie dzejnieka Edvarta Virzas. Par solītajām “Austras” IV–VI burtniecām vairs netiek ziņots.

Nu par trešo Baumaņu Kārļa krājumu “Dziesmu vītols”, kas vistiešāk saistīts ar Ausekli. 1874. gada Mārtiņos pēc Kronvalda ieteikuma viņš ierodas Pēterburgā un iekļūst “dižtēva” Baumaņu Kārļa “diždēlu” pulkā, kur jau Pēteris Gūtmanis, Kažoka Dāvis u. c., vēlāk arī divi Andreji – Jurjāns un Stērste. “Toreiz Pēterburgā vīra naiga tautiska dzīve turienes latviešu starpā,” vēsta Kažoku Dāvis. Teātra spēlēšana, rosme dibināt literāru biedrību “Burtnieks”, pūliņi izdot grāmatas u. c. No Ausekļa vēstules uz

Latviju 1875. gadā: “5. dec. mums bija Latv. Teātris un Kora dziedāšana zem manas vadīšanas. Izgāja labi.” Rādītā luga ir Kažoku Dāvja “Mērnieks”, un grāmatā drukāts norādījums, ka 10% izrāžu ienākuma par labu nodomātai Latviešu Aleksandra skolai.

Tā ir Ata Kronvalda pēkšņā aiziešana 1875. gada februārī, kas pievērs Ausekli un Baumaņu Kārli skolas dziedāšanas grāmatas izdošanai, jo par tās vajadzību bija kopīgi spriests iepriekšējā vasarā. Darba sākējs ir Auseklis. “Tagad ar Baumaņu Kārli strādājam pie “Skolas kokles” (dziedamas skolas dziesmas). Es jau tekstu sastādīju. Viņš nu tagad komponierē” – no vēstules Andžam Siliņam 1875. gada 26. maijā. (Auseklis. Izlase, R., 1955, 302. lpp.) LU AB, Ms. 1138 XII glabājas “Skolas kokles” rokraksts – Ausekļa burtņica ar noformētu titullapu, seko 50 numurēti dziesmu teksti. 38 no tiem ir krāšņas tautasdziesmas, sakārtotas kopā ar citām dziesmām, caurvijot dabas, ģimenes, ganiņu, malēju, dravnieku, zvejnieku, Līgo svētku, karavīru un dziedāšanas tēmu. Nav nevienas ar reliģiju saistītas dziesmas.

No visām dziesmām saturiski izdalās pati pirmā – “Uz skolu!” Ausekļa populārā dzejoļa pirmā vārda – “Ver”, “Tais”, “Dar” – variācijas redzamas Ausekļa rokrakstu fondā RMM. Vispirms – “Ver man, tēvis, pastaliņas”. Šis neparastais variants atmests. Nākamais – “Tais’ man, tēvis” – iekļūst Baumaņu Kārļa “Dziesmu vītola” (sākotnēji “Skolas koklē”). Tas pats dzejolis, bet ar trešo sākumvārdu ievada Ausekļa 1876. gadā izdoto “Pedagoģisko gadagrāmatu”, tā rodas “Dar’ man, tēvis, pastaliņas”. No skolotājiem domātā krājuma dzejolis varēja iziet tautā, saskaņoties ar “Dziedāj’ tautu tīrumā”. Jurjānu Andrejs savā grāmatā “Dziesmu krājums latviešu tautas skolām” 1890. gadā četrbalsīgā salikumā to ievietoja tautasdziesmu nodaļā, paturot Ausekļa vārdu. Atšķirīgā salikumā dziesma likta Jāzepa Vītola skolām domātā “Garīgu un laicīgu dziesmu krājumā” 1897. gadā, vēlāk ie-

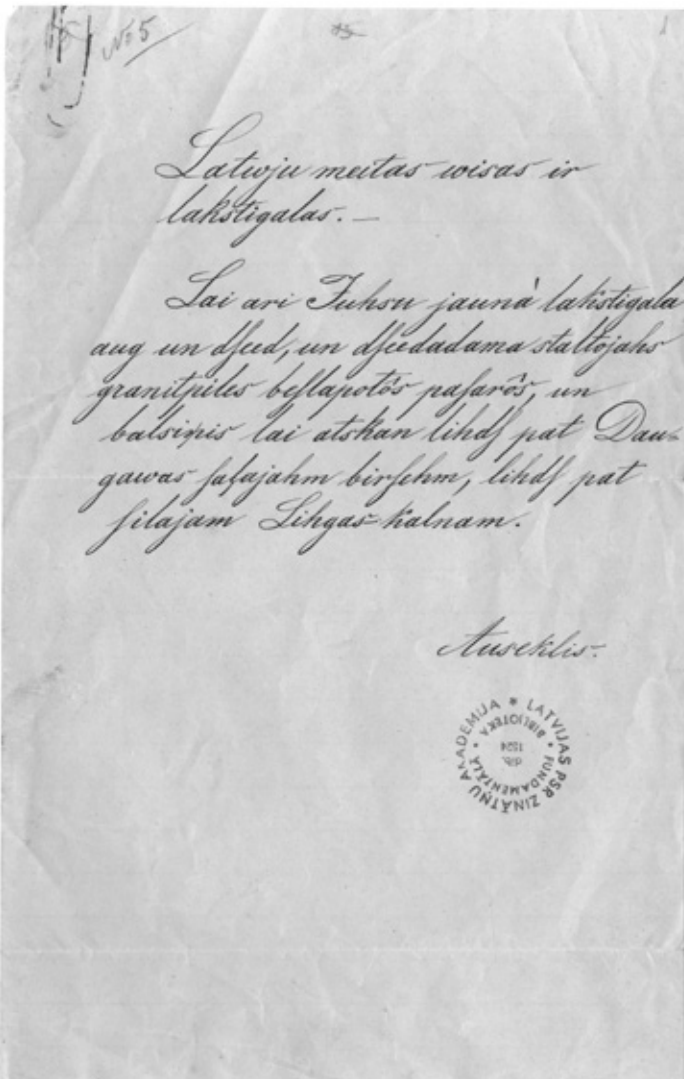

Auseklis

kļauta vairākos viņa kordziesmu krājumos. Jauns dziesmas ceļš ap 1980. gadu vedis pie Raimonda Paula un Jāņa Petera “Dar’ man, dar’ man, dar, tēvis, pastaliņas!” Visbeidzot jaunajā izlasē 2020. gadā nodrukāta arī Baumaņu Kārļa dziesma “Tais’ man, tēvis, pastaliņas”.

Vēl “Skolas koklē” nav uzrakstīta dzeja paredzētajai nobeiguma dziesmai par jūru, ir tikai pirmā rinda – “Es gribu jūrā ligot”, vēlāk izmainīta. Poētiskos nobeiguma vārdos Auseklis aicina jauno audzi reiz pulcēties zem dziesmusvētku karogiem. Kādā brīdī šis variants pilnīgi atmests. RMM skatāms Ausekļa dots paplašināts (67) dziesmu tekstu saraksts.

Taču Baumaņu Kārlis visu izmaina no mūziķa viedokļa. LNB glabātais trīsdesmitgadsimta manuskripts “Dziesmu vītols” ir pabeigts 1877. gada ziedonī. Tas domāts skolu un arī biedrību korjiem. Apjoms – 172 dziedami gabali: 45 kanoni 2–4 balsīm, 53 tautasdziesmu apdares, 74 oriģināldziesmas, sadalītas tercetās un kvartetās vienādām un jauktām balsīm. Krājumu apgādāt apņēmusies RLB Zinātnības komisija latvju studentu stipendijām. Baumaņu Kārlis ir komponējis 48 dziesmas, sešas ar Ausekļa dzeju: speciāli krājumam sarakstītās “Uz skolu”, “Uz jūru” un no otrā dzeju krājuma manuskripta “Pie Salacas”, “Taļvaldis važos”, “Dievozolu trijotna”, “Gaismas pils”. No citiem dzejniekiem ņemti 1–3 dzejoļi. Juris Alunāns (tikai tulkojumi), Ernests Dinsbergis, Ansis Līvontāls, Jānis Ruģēns, Fricis Brīvzemnieks, Varaidošu Zanders, Pēteris Gūtmanis, Pūlišu Pidriķis, Ferdinands Šēnbergs. Baumaņu Kārļa paša dzeja astoņās dziesmās. Viņš komponē arī tulkotu dzeju un Bībeles tekstus. Krājumā vieta 14 cittautu (pārsvārā mazzināmu) autoru dziesmām. BK sabalsotas gandrīz visas 53 tautasdziesmas, tāpat lielākā daļa kanonu viņa parakstīti. Kvantitāte ir ievērojama.

Skatot visus krājumus, redzams, ka Baumaņu Kārlis pirmais skaņās licis "Nevis slinkojot un pūstot", "Daugavas zvejnieku dziesmu" (abas vispirms "Ligo"), "Trimpuļu" ("Austrā"), "Gaismas pili", "Uz skolu", "Dievozolu trijotni" ("Dziesmu Vītola"), ko pēc tam dažādās variācijās komponējuši arī Jurjānu Andrejs, Vigneru Ernests, Ādams Ore un Jāzeps Vītols.

Fakti par ilgstošo "Dziesmu vītola" iegulšanos RLB plauktos, varbūtēju pazušānu Pirmā pasaules kara laikā, daļējam teksta publikācijām no Ausekļa rokraksta 1923. gadā un pēkšņu atrašanos 1935. gadā nav pilnībā izpētīti. Izbrīvējos aizrādīt, ka informācija, ko meklējis, apkopojis un publicējis Jānis Misiņš "Latvju Grāmatā" 1922. un 1923. gadā, "Ilustrētajā Žurnālā" 1926. gadā un "Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā" 1935. gadā par Baumaņu Kārli, Krogzemju Miku, kā arī par "Dziesmu vītola", ir nepārvērtējama (teikuma sākumvārdi no Misiņa paņemti – *aut. piez.*). Meklējiet rakstos!

Vienā laika periodā ar komponēšanu Baumaņu Kārlis ķēries pie lugas sacerēšanas vairākos paņēmienos, beidzamais – "No Tumsas caur dūmiem pie Gaismas". Vēstijums, kā aprobežotais Tumsas Jānis, klausoties studentu dziesmās un runās latīniski u. c. svešvalodās, skatoties viņu jautrās izdarībās, pamazām top par Gaismas Jāni, kurš, kļuvis brīvs no mānīcības un baznīcas dogmām, kopā ar sievu domā dibināt studentu stipendiju fondu. Daudz ļoti garu monologu un blakustēmu. Vērā ņemama atziņa: "Sargies, Jēci, daudz apsolīt un maz padarīt." Beigās "priekšauts noritinājas" un tiek dziedāts: "Pestī taut' no ļaun' / Varmākām par kaun'!" "Diždēli" Gūtmanis un Stērste dabū lugu izvērtēt, bet Auseklis – arī pamatīgi labot valodu. Luga (starp citu, nebūt vienīgā) nav tikusi izrādīta un nosaukta par lasāmu. Šobrīd ieinteresējusi filologus.

Savu likteņa lemto darbu latviešu tautai Baumaņu Kārlis ir paveicis uz I Dziesmusvētkiem. Pārējais radītais ir savdabīgs, interesants, ļoti plašs (arī tēlotājā mākslā); pētāms gan BK personības, gan kultūrvēstures kopējā ainavā. Jurjānu Andreja ieraksts viņam dāvinātā grāmatā 1890. gadā: "Pirmajam Latvju tautiskās mūzikas patstāvīgam komponistam, augsti cienītam un neaizmirstamam labdarim Baumaņu Kārlim sirsniņā draudzībā." Šie vārdi, saņemti grūtos laikos, kad juties aizmirsts, neievērots, komponistam ir ļoti dārgi. Gandarījums arī par aicinājumu uz IV Dziesmusvētkiem koru vērtēšanas komisijā, taču, kā rāda tās locekļu saraksts avīzē "Baltijas Vēstnesis" 1895. gada 1. jūlijā, viņš nav ieradies. Kā pateicība Jānim Čakstem ir nosūtīta še pieminētā luga, kura uz laiku pazūd gluži kā "Dziesmu vītols", bet laimīgi atrodas un glabājas LU AB, Ms. 1138.

Savas dzīves pēdējā vasarā Auseklis satāda jau pieminēto kalendāru gruntniekiem u. c.; tas nākotnē iecerēts ar plašu izglītojošu saturu. Šajā tomēr vienīgajā izdevumā bez ikmēneša "Laika pareģona" un "Saimniecības uzdevumiem" informatīvi vērtīgas ir ziņas par augstākām skolām un pēterburdziešu literāriskiem izdevumiem; te nosaukts arī Jurjānu Andreja pirmais dziesmu krājums "Daina" un ziņots, ka drīzumā iznāks "Dziesmu vītols". Tautā šis kalendārs zināms Ausekļa doto neparasto personvārdu dēļ. Ieskatam noderēs Deja, Glezna, Dziedons, Daiņa, Dzeja.

1879. gada 25. janvārī (v. st.) Auseklis aiziet. Dzejniekam ir 28 gadi. Viņa rokrakstus (tajos arī saraksts ar 80 neizstrādātiem tematiem) un laikabiedru atmiņas ar īsta drauga mīlestību un pētnieka rūpību savācis Kažoku Dāvis. 1888. gadā iznāk viņa sakārtoti Ausekļa "Raksti" divos sējumos ar biogrāfiju. Tā bija cerēta plašāka.

No Kažoku Dāvja vēstules Baumaņu Kārlim 1888. gada 17. aprīlī (LU AB, Ms. 1138, 19, nr. 54): "Cerēju, ka Tu man varēsi

sniegt daudz biografisku ziņu. Tamdēļ, ka bij laikmeti, kad Ausekli un Tevi visciešākās draudzības saites saistīja, kopīgi strādājot dzejas un muzikas laukā. [...] cik un kādu dalību ņēma Auseklis pie Tava iespiestā un apspestā "Ligo"? Tāpat gribēju zināt, kur tagad atronās "Dziesmu vītols". [...] Lai Ausekļa Raksti Tev atgādīnātu to laimīgo acumirkli, kur Auseklis mūsu starpā stāvēja, kur mēs paši viņa siltuma sasildīti, censāmies pēc visa augsta, daiļa [...] Lai spīd Ausekļa gaisma arī Tev Tavas dzīves grūtos spaidos [...] lai Ausekļa gars sauc Tevi vēlreiz ķerties pie svētā tautas darba, lai Tavas kokles skaņas no jauna atskanētu."

Dziesmusvētkos viņi satiekas joprojām, un abas lielās Dziesmas paceļ cilvēku sirdis.

P. S. RMM lasāma "Gaismas pils" Ausekļa rokrakstā. Trešā rindiņa ir šāda: "Kur nu iraid sirmi dievi." Sarkanu zīmuli pārsvītrots Ausekļa rakstītais **nu iraid** un citā rokrakstā sarkani uzrakstīts **palika**. To ņem Baumaņu Kārlis dziesmā 1876. gadā, tā ir arī "Rakstos" 1888. gadā, ko lasīja Jāzeps Vītols. ●

